

OSMANZÂDE AHMED TÂ'İB'İN “GEVHER-İ YEKTÂ”SINDA

BİRLEŞİK FİİLLER*

Gül Yılmaz ÇAL*

Öz

18. yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı şair, biyografi yazarı ve münşilerinden olan Osmanzâde Ahmed Tâ'ib, edebiyat dünyasında daha çok Tâ'ib adıyla tanınmaktadır. Tâ'ib'in çeşitli konularda yazılmış eserlerinin yanı sıra münşeati da vardır.

Bu makalede, Tâ'ib'in münşeatinde “ednâdan alâya”, “alâdan ednâya” ve “akrandan akrana” şeklinde üç bölüm hâlinde verilen mektuplar ile “Hatime” bölümünde tehniyetname, teşekkürname, tesliyetname ve ruk'a başlıklarıyla verilen altmış sekiz mektup örneğinde tespit edilen birleşik fiiller, taşıdıkları yapı özelliklerine göre tasniflenmeye çalışılmıştır. Böylelikle 18. yüzyıla ait Arapça ve Farsça kelime ve yapıların yoğun bir şekilde kullanıldığı bir metinde birleşik fiil gruplarının nasıl işletildiği, kullanım sıklığı tespit edilerek dönemin dil kullanımına örnek gösterilmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanzâde Ahmed Tâ'ib, Münşeati, Gevher-i Yektâ, birleşik fiil.

*Bu çalışma, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında doktora tezi olarak hazırlanan Osmanzâde Tâ'ib Ahmed'in Münşeati “Gevher-İ Yektâ” (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme ve Türkçe Kelime Grupları) adlı çalışmadan üretilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gul.yilmaz@erdogan.edu.tr

COMPOUND VERBS OSMANZÂDE AHMED TÂ'İB'S "GEVHER-İ YEKTÂ"

Abstract

Classical Turkish Literature in the 18th century poet, biographer and one of the Osmanzâde Ta'ib Ahmet, known for its more Tâ'ib name in the literary World. In addition to Taib's works on various subjects, he also has a münşeat.

In this article, the letters given in three parts as "ednâdan alâya", "alâdan ednâya" and "akrandan akrana" in Tâ'ib's discussion, and the compound verbs determined in the examples of the sixty-eight letters with the titles tehniyetname, teşekkürname, tesliyetname and ruk'a in the section "Hatime". It has been tried to be classified according to their building features. Thus, in a text belonging to the 18th century, in which Arabic and Persian words and structures were used extensively, it was aimed to Show how the compound verb groups were operated, their frequently of use and the use of the language of the period.

Key Words: Osmanzâde Ahmed Tâ'ib, Münşeat, Gevher-i Yektâ, compound verb.

1. Giriş

1.1. Osmanzâde Ahmed Tâ'ib ve Eserleri

Osmanzâde Ahmed Tâ'ib, 18. yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı şair, biyografi yazarı ve münşilerindendir. Asıl adı Ahmed olmakla birlikte edebiyat dünyasında daha çok Tâ'ib adıyla tanınmaktadır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte doğum yeri İstanbul'dur (Çapan, 2005: 114; Erdem, 1994: 50; İnce, 2005: 251; Özcan, 1989: 562; Özcan vd., 2013: 1385). Abdülkadir Karahan'a göre, H.1089 (M.1678) tarihinde mülâzemet payesine eriştiği; H.1127 (M.1715) tarihinde

Tâ'ib'in İstanbul yangını sonucunda düştüğü kötü durumdan sonra terfi için muhtemelen şeyhülislama yazdığı bir arizada o tarihten kırk yıl önce mülâzemetle başladığı bilgisini verdiği de göz önünde bulundurulursa doğum tarihinin H. 1070 (M.1660) civarı olduğu düşünülebilir (Karahan, 1997: 453).

Tâ'ib, H. 1133'te (M. 1720) III. Ahmed'in şehzadesi İbrahim için sunduğu tarih manzumesi sayesinde "reis-i şâirân" unvanını almıştır (Çapan, 2005: 121; Karahan, 1997: 454). Gevher-i Yektâ'sının (Münşeât) yanı sıra Ahlâk-i Ahmedî, Divan, Hadîkatü'l-Mülûk, Hadîkatü'l-Vüzerâ, Hadîs-i Erba'în Tercümesi, Hümâyünnâme (Simârü'l-Asmâr), Hulâsatu'l-Ahlâk, Mehâsinü'l-Edeb'in Telhîsi, Meşâriku'l-Envâr Tercümesi ve Telhîsü'n-Nasâyi adlı eserlerinin olduğu bilgisine klasik kaynaklardan Âsım Tarihi, Fatîn Tezkiresi, Safâyî Tezkiresi, Şeyh'in Vakayü'l-Fudalâ'sı, Râmiz'in Âdâb-ı Zurafâ'sı ve Ahmed Hasîb Efendi'nin Ravzatü'l Küberâ'sı ile ulaşılabilmektedir. Serkan Çakmak, Tâ'ib'in "Mir'atü'l-Müşkil" adında bir sözlüğünün de olduğunu ifade etmektedir (Çakmak, 2019: 1340, 1341).

1.2. Gevher-i Yektâ'nın Nüshaları ve İçeriği

Tâ'ib'in münşeâtının olduğu bilgisine Râmiz'in Âdâb-ı Zurafâ'sında geçen "... müdevven Münşe'ât-ı pür-nükâti... vardır." (Erdem, 1994: 52) ifadesi ve Hâfız Hüseyin Ayvansarâyi (Derin ve Çabuk, 1985: 101) ile Mehmed Tevfik Efendi'nin (Zübeyiroğlu, 1989: 251) onun eserlerini sayarken bir münşeâtının olduğunu da dile getirmeleriyle ulaşılmaktadır.

Eserin, Türkiye ve yurt dışındaki kütüphanelerde bilinen on nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar; Avusturya Milli Kütüphanesi, (Austrian National Library-Österreichische Nationalbibliothek) Cod. Mixt. 149 Han., Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Muzaffer Ozak I 71., İstanbul Büyükşehir

Belediyesi Atatürk Kitaplığı Bel. Yz. K691/02., İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 10301/01., İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 3904/02., İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 9812., Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, 387., Milli Kütüphane, 06 Hk 476/3., Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4293., Süleymaniye Kütüphanesi, Birinci Serez 2771, Edebiyat şeklinde tespit olunmuştur.

Nüshalar incelendiğinde Avusturya Milli Kütüphanesindeki nüsha ile İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde 3904/02'de kayıtlı nüshanın diğer sekiz nüshadan içerdikleri mektuplar açısından farklı oldukları görülmüştür. Bu da Tâ'ib'e ait iki farklı münşeet olduğunu düşündürmektedir. Bunlar Tâ'ib'in ilm-i inşa kuralları çerçevesinde kaleme aldığı, mektupları muhataplarına göre sınıflandırdığı, içerisinde muhatapları belli olan mektuplarla örnek için yazılan mektupların olduğu eser ile içerisinde Tâ'ib'in önemli devlet adamlarına gönderdiği mektup ve arizaların yanı sıra örnek olması için oluşturulan mektupların da bulunduğu diğer bir eserdir.

Bu çalışmaya, ilm-i inşa kuralları çerçevesinde kaleme aldığı, mektupları muhataplarına göre sınıflandırdığı, içerisinde muhatapları belli olan mektuplarla örnek için yazılan mektupların olduğu Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4293(N)'te kayıtlı olan nüsha esas alınmıştır.

Kütüphane kataloglarında Gevher-i Yektâ, İlm-i İnşa, Münşeet, Münşeet-ı Tâ'ib ve Tuhfe isimleriyle verilen eserin gerçek adının çalışmaya esas olan nüsha incelendiğinde "Yemn-i inşâda gevher-i yektâ." cümlesiyle "Gevher-i Yektâ" olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu cümle eserin yazılış tarihinin de H. 1222 (M. 1710) olduğunu ortaya koymaktadır.

Tâ'ib'in inşa ilmini öğretmek amacıyla kaleme aldığı, bazıları kendine ait ancak çoğunluğu başkalarına ait ya da örnek için oluşturulmuş mektuplardan oluşan bu münşeati, didaktik ve derleme olma özelliği göstermektedir. Çalışmaya esas olan N nüshası bir mukaddime ve altmış sekiz mektup örneği içermektedir.

Mukaddime kısmında Tâ'ib, inşa ilmini belli kuralları olan bir ilim olmasının yanı sıra on iki ilimden biri olduğunu dile getirir. Mektupların üç çeşit olduğunu yani üç mertebeye yazıldığını, bunların da "ya alâ, ya ednâ, ya akran" olduklarını; "ednâdan alâya" yazılan kâğıda *ariza ve arzuhal*; "alâdan ednâya" yazılana *nevâşiname* ve *misal*; "akrandan akrana" yazılanlara da *mektup* ve *muhabbetname* denildiğini söylemiştir. Bu mektup türlerinin dil ve üslubunun nasıl olması gerektiğini, yazılırken dikkat edilecek hususları da ifade etmiştir. Mektupları üç fasıla ve bir hatime şeklinde bir araya getirmiş ve bunları bir kıta ile Hazinedar Ağa'ya sunmuştur.

Bu makalede "ednâdan alâya", "alâdan ednâya" ve "akrandan akrana" şeklinde üç bölüm hâlinde verilen mektuplar ile "Hatime" bölümünde *tehniyetname*, *teşekkürname*, *tesliyetname* ve *ruk'a* başlıklarıyla verilen altmış sekiz mektup örneğinde tespit edilen birleşik fiiller, taşıdıkları yapı özelliklerine göre tasnif edilmeye çalışılmaktadır. Bu tasnifle 18. yüzyıla ait, Arapça ve Farsça kelime ve yapıların yoğun bir şekilde kullanıldığı münşeât metinlerinde birleşik fiil gruplarının nasıl işletildiği, kullanım sıklığı tespit edilecek ve dönemin dil kullanımına örnek gösterilmeye çalışılacaktır.

1.3. Türkiye Türkçesinde Birleşik Fiiller

Türkçede fiiller yapı bakımından incelendiğinde basit, türemiş ve birleşik olmak üzere üç fiil yapısı ile karşılaşılır. Türkçenin ilk yazılı kaynaklarına kadar dayanan ve günümüzde uğradıkları birtakım değişikliklerle kullanılmaya devam eden kök

hâlindeki fiiller ile kökleri unutulmuş olduğu hâlde bu köklerden türeyen gövdelerin kök gibi kullanıldığı fiiller basit fiil olarak kabul edilir. İsimden fiil ve fiilden fiil yapım ekleriyle türetilen fiillere ise türemiş fiil denilmektedir.

Türkçede türetmeden sonra yeni kelime yapma yollarından en yaygını birleşik kelime yapmaktır. Tek bir isimle ifade edilemeyen ya da daha ayrıntılı, daha vurgulu veya daha etkili anlatılmak istenen kavramlar için birleşik isim yapıldığı gibi tek bir fiille ifade edilemeyen iş, oluş ve hareketleri ifade etmek ya da daha ayrıntılı, vurgulu veya etkili anlatabilmek için birleşik fiiller yapılmaktadır.

Kısaca bir isim veya fiilin yardımcı fiillerle kurduğu yapılara birleşik fiil denir, şeklinde tanımlanabilecek bu yapı ile ilgili olarak Türkçe üzerine yazılan dil bilgisi kitapları, makale, bildiri ve tez gibi çalışmalar incelendiğinde araştırmacıların birleşik fiil konusunda ortak bir noktada buluşamadıkları görülür. Birleşik fiillerin tasnifi ve adlandırılması konusunda farklı görüşler ifade eden araştırmacılar vardır. Bunlar arasında **isim+yardımcı fiil** yapısını taşıyanlar ile **fiil/fiil+zarf fiil eki+tasvirî fiil** yapısını taşıyanlar genel olarak kabul görse de bazı çalışmalarda **anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş birleşik fiiller / bir isim ve bir esas fiilden oluşan birleşik fiiller, sıfat fiil+yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller / karmaşık fiiller, isim fiil+(yönelme hâli)+yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller** ile **ikili birleşik fiillere** de yer verildiği görülür.¹

¹ Bu konu ile ilgili olarak şu eserlere de bakılabilir: Asu Ersoy, *Eski Anadolu Türkçesindeki İsim+Yardımcı Fiil Yapısındaki Birleşik Fiiller*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 27-34., Dilek Ergönenç Akbaba, "Türkiye Türkçesinde Yapısında İsim-Fiil Bulunan Birleşik Fiiller", *Dil Araştırmaları*, 1(1), 2007, s. 83-95., Günay Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yay., 2012, s. 471-476., Hülya Savran, "Bir İsim ile Bir Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine Yeni Görüşler", *Türk Dili Dergisi*, S. 596, 2001, s. 140-142., Hülya Savran, "Türk Dil Bilgisi Öğretiminde Birleşik Fiillerin İşleniş Üzerine" *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilgiler Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 2002, s. 107-113., Leylâ Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yay., 2010, s. 73-79., M. Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, Erzurum: Salkımsöğüt Yay.,

1.3.1. Alanyazında Birleşik Filler

Jean Deny, "Katmerli ve Birleşik Fiiller" başlığı altında fiillerin iki kelimededen oluştuğunu ifade ettikten sonra "İkincisi yardımcı olarak kullanılan iki fiilli bir küme biçimindeki fiillere katmerli veya yardımcı fiiller adını veriyoruz." diyerek bu yapıların sıfat fiil+ek fiil yapısında olduğunu belirtmiştir. Katmerli fiilleri ol-yardımcı fiiliyle yapılan katmerli fiiller ve /-(y)A/ veya /-(y)/I ekli bir zarf-fiil üzerine kurulmuş katmerli fiiller şeklinde ikiye ayırır. Ol- yardımcı fiiliyle yapılanlar da kendi içerisinde geniş zaman gövdesiyle katmerli kip (yazar olmak), belirsiz geçmiş zaman gövdesiyle katmerli kip (yazmış olmak), niyetli gelecek zaman gövdesiyle katmerli kip (yazacak olmak) ve bulunma hâlinde fiil adlı katmerli kip (yazmakta olmak) olarak sınıflandırmıştır. Ol- fiili yerine bazen bulun- fiilinin de kullanılabildiğini ifade etmiştir.

/-(y)A/ veya /-(y)/I ekli bir zarf-fiil üzerine kurulmuş katmerli fiillerin bir fiilin /-(y)A/ veya /-(y)/I'lı bir zarf fiil hâline getirilerek ardından da yeterlilik, tezlik, yaklaşma, süremlî fiili ile kalmak, komak/koymak, düşmek, tutmak, başlamak gibi başka yardımcı fiillerin getirilmesiyle oluştuğunu dile getirmiştir (Deny, 2012: 437-447).

"Birleşik Fiiller" başlığı altında ise Türkçe ve yabancı bir isimle yardımcı fiilden oluşan yapılara yer verilmiştir. Yardımcı fiil olarak et- ve ol- fiillerini veren Deny, et- yardımcı fiili yerine eyle-, kıl-, buyur- yardımcı fiillerinin de kullanılabildiğini belirtmiştir (Deny, 2012: 448-451).

2009, s. 268-270., Nurettin Demir, "Çift Fiilli Yapılarda Anlam Belirsizliği ve Anlam Belirsizliğinden Kaçınma", *Turkic Linguistics and Philology* (TULIP), 2/1, 17-32.; Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yay., 2003, s. 360, 361., Tuncay Böler, *Türkiye Türkçesi Sözdizimi*, İstanbul: Kesit Yay., 2019, s. 145-175., Turgut Baydar, "İsim+Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 49, 2003, s. 56-64., Zeynep Korkmaz, "Türkçede Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları", *Türk Dili Dergisi*, S. 559, 1998, s. 3-14.

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 14, Sayı: 39, Aralık 2021

A. von Gabain “Türkçede Fiil Birleşmeleri” isimli çalışmasında bugünkü Türkçede kullanılan birleşik fiil yapılarının İslamiyet’ten önceki döneme yani Eski Türkçe dönemine dayandığını belirttiikten sonra Türkçede iki fiilin sıkı sıkıya birbirine bağlanmasıyla kurulan ve oluş ifade eden birleşik fiillerin birinci kısmının bir zarf olmadığını ifade eder. Daha sonra bu birleşik fiilleri esas fiil+yardımcı fiil, esas fiil+deskriptif fiil ve esas fiil+modal yardımcı fiil yapısından oluşanlar şeklinde üçe ayırır ve Eski Türkçe döneminde mevcut olan bu fiil birleşmelerinin Osmanlı Türkçesi döneminde azaldığını, Türkiye Türkçesinde ise daha da azalarak bu yapıların yerine bazen nominal şekillerin geçmeye başladığını dile getirir (Gabain, 1953: 17).²

Muharrem Ergin *Türk Dil Bilgisi* isimli eserinde “Kelime Grupları” bahsinde birleşik fiili ele almış ve “Birleşik fiil bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde tanımladıktan sonra “İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller” ve “Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller” başlıkları altında incelemiştir. Ergin, diğer araştırmacıların farklı bir başlık altında ele aldıkları sıfat fiil+yardımcı fiil yapısını, isim+yardımcı fiil yapısında ismin yanı sıra sıfat fiilin de kullanıldığını ifade ederek değerlendirmiştir (Ergin, 2001: 386-388).

² Gabain birinci grupta yardımcı fiilin asıl fiil ile çekimlenerek verbal bir ifade meydana getirdiğini belirttiikten sonra Osmanlı Türkçesinde şimdiki zaman, geniş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman, emir-istek kipi, gereklilik kipi, görülen geçmiş zaman ve şart kipi olmak üzere sekiz esas fiil şeklinin olduğunu ve bunların ilk altısının ek fiilin şart, rivayet ve hikâyesi ile birleştiğini dile getirir. Ayrıca “Yine bu altı kip i- fiilinin zarf fiil ile birleşmiş hâli olan -iken ile de birleşik yapı oluşturur.” demektedir. Türkiye Türkçesinde birleşik zamanlı çekim olarak ele alınan konu, Gabain tarafından birleşik fiil olarak değerlendirilmiştir. Gabain i- yardımcı fiili yerine ol-, bulun- ve hatta dur- yardımcı fiillerinin de kullanıldığını ifade ettikten sonra -dur yardımcı fiilinin eklediğini ve -miş, -acak ve -malı çekimlerinde 3. teklik şahsın işareti olarak kullanıldığını dile getirmiştir. Annemarie von Gabain, “Türkçede Fiil Birleşmeleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1953, 1, s. 18, 19.

Tahsin Banguoğlu *Türkçenin Grameri* isimli eserinde "Yapı Bilgisi" ana başlığında "Birleşim" başlığı altında birleşik fiillere "Birleşik Fiil Tabanları" adı ile yer vermiştir. Birleşik fiilleri zarf öbeği, çekim öbeği ve bağlam öbeği kalıbında sınıflandırmıştır. Zarf öbeği kalıbındakiler; ileri sürmek, geç kalmak, boş vermek örneklerinde olduğu gibi fiillere gelen zarfların fiillerle belirli bir anlamda kaynaşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Çekim öbeği kalıbındakiler ise bir isim ile fiilin birleşmesi sonucunda oluşan birleşik fiillerdir; ancak bu isimler; fiilin öznesi nesnesi, hâl eki almış bir ismi durumunda olurlar ya da isim ile yardımcı fiil birleşmesinden oluşmuşlardır. Banguoğlu tarafından bu birleşik yapılar kimse olan adlarla, nesne olan adlarla, isimleme olan adlarla ve yardımcı fiillerle olan birleşik fiiller şeklinde sınıflandırılmıştır. Bağlam öbeği kalıbında olan birleşik fiillerde ise ya iki isim fiil ya da ilk fiil, /-lp/ zarf fiil şekline sokularak yapılır. İsim fiil ile kurulan birleşik yapılarda her iki fiil, ilk fiili zarf fiil olan birleşik fiillerde ise sadece ikinci fiil çekime girebilmektedir (Banguoğlu, 2000: 310-318). Banguoğlu ayrıca fiil bahsinde "Karmaşık Fiiller" başlığı altında sıfat filler ile yardımcı fiillerin birleşmesinden oluşan yapılardan söz eder ve bunların sıfat fiillerin taşıdıkları zaman anlamlarına göre öncelik fiilleri, başlama fiilleri ve niyet fiilleri olarak ayrıldığını ifade eder (Banguoğlu, 2000: 482-486).

Necmettin Hacıeminoğlu *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller* isimli eserinde fiil konusunu ayrıntılı bir şekilde ele almış ve yazı dilinde kullanılan fiilleri eski Türkçe metinlerden içinde bulunduğu döneme kadar incelemiştir. Birleşik fiil konusunda da Ahmet. B. Ercilasun'un *Kutadgu Bilig Grameri* adlı eserinde fiilleri ele almasına değindikten sonra, Ercilasun'un birleşik fiil olarak kabul ettiği yapıların kendi görüşünü de desteklediğini belirtmiştir. Birleşik fiilleri isim+yardımcı fiil ve fiil+tasvirî fiil olarak ikiye ayırmış ve isim+fiil birleşmelerinin birleşik fiil kabul edilebilmesi için bu birleşik yapının yeni bir manaya karşılık gelmesi gerektiğini ifade etmiştir. İsim+fiil yapısındaki birleşik yapıların Türk dilinde oldukça zengin

olduğunu ifade ettikten sonra ayak bas-, el bas-, parmak bas- gibi deyim kabul edilen yapıların aslında birer birleşik fiil olduğunu da dile getirmiştir. Hacıeminoğlu'na göre birleşik fiillerdeki mananın mecaza kayması, Türk milletinin olayları kendi mantığına göre yorumlamasına dayanmaktadır (Hacıeminoğlu, 2016: 209-301.)

Zeynep Korkmaz *Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi* isimli eserinde “Birleşik fiiller, bir ad veya ad soylu Türkçe veya yabancı kökenli bir kelime ile etmek, edilmek, olmak, olunmak, eylemek, kılmak, kılınmak, yapmak yardımcı fiillerinin birleşmesinden ya da belirli kurallar içinde bir araya gelmiş iki ayrı fiilin anlamca kaynaşmasından oluşmuş birleşik yapıdaki fiil türleridir.” şeklinde açıkladıktan sonra anlam kayma ve kalıplaşmasına uğramış ve deyimleşmiş birleşik fiiller olduğunu da ifade etmiştir (Korkmaz, 2009: 530). Birleşik fiiller, taşıdıkları birbirinden farklı yapı, işlev ve anlam özellikleri açısından “Esas anlamını korumuş veya esas anlamını korumakla birlikte birtakım işlev incelikleri kazanmış olanlar” ve “Esas anlamını kaybederek deyimleşmiş olan birleşik olanlar” şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Korkmaz, 2009: 791). Daha sonra “Esas Anlamını Korumuş veya İşlev İncelikleri Kazanmış Olan Birleşik Fiiller” başlığı altında Bir Yanı Ad Bir Yanı Fiil Olan Birleşik Fiiller, Bir Yanı Sıfat fiil Bir Yanı Fiil Olan Birleşik Fiiller, Bir Yanı Zarf fiil Bir Yanı Fiil Olan Yardımcı Fiiller (Tasvir Fiiller); “Anlam Kaymasına Uğramış ve Deyimleşmiş Olan Birleşik Fiiller” başlığı altında da Tek Ögeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller, İki Ögeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller ve Üç Ögeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller sınıflanmasını yapmış ve her bir başlığı ayrıntılı bir şekilde inceleyip örneklendirmiştir (Korkmaz, 2009: 791-861).

2. MÜNŞEAT - "GEVHER-İ YEKTÂ" DA BİRLEŞİK FİİLLER³

Eserde tespit edilen birleşik fiiller **isim+yardımcı fiil** yapısındadırlar. Günümüz Türkçesinde yaygın kullanım alanına sahip fiil/fiil+(-a/-ı/-ıp)+yardımcı fiil yapısında olan birleşik fiillere çalışmaya esas olan nüshada rastlanılmamıştır.

2.1. İsim+Yardımcı Fiil Yapısındaki Birleşik Fiiller

Bu yapıdaki birleşik fiillerde isim unsuru tek bir kelime olabileceği gibi bir Arapça veya Farsça tamlama ya da herhangi bir kelime grubu olabilmektedir. Eserde tespit edilen bu yapıdaki birleşik fiiller öncelikle isimlere eklenen yardımcı fiiller açısından tasnif edilmiş, sonrasında da her bir yardımcı fiil eklendiği isim unsurunun hangi kelime veya kelime grubu olduğuna göre incelenmiştir. Söz konusu eserde kullanılan yardımcı fiiller ol-, eyle-, buyur-, it(d)-, -kıl, gör-, kal-, bil-, bul-, vir-, gel-'tir.

2.1.1. "ol-" Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller

İsim + ol- Yapısındaki Birleşik Fiiller: haml ol- (7^{b/5}), (29^{b/1}), mübâderet ol- (9^{a/9}), infî'âl ol- (9^{b/1}), ricâ ol- (10^{a/10}), (14^{b/13}), (26^{b/13}), ihtiyâr ol-(18^{a/5}), inhâ ol- (18^{b/3}), şâğ ol- (20^{a/6}), ifâde ol- (29^{a/4}), dirîğ ol- (29^{a/5}), iltimâs ol- (29^{b/14}), su'âl ol- (30^{b/3}), cesaret ol- (31^{a/1}), istinkâf ol- (31^{b/4}), dem ol- (34^{b/8}), ricâ ol- (34^{b/9}), ittikâ ol- (37^{b/12}), âğâz ol- (38^{b/9}), taşdı^c ol- (40^{a/3}), istid^c â ol- (40^{a/5}), hâlî ol- (41^{b/5}), mürâ^c ât ol- (42^{a/2}), ilticâ ol- (42^{b/6}), hırmân ol- (43^{a/8}).

Sıfat + ol- Yapısındaki Birleşik Fiiller: - nüzhet-efzâ ol- (12^{a/10}), cây-gîr ol- (14^{b/15}), câ'iz ol- (24^{a/2}), (27^{a/3}), ^c ayân ol- (25^{a/8}), (34^{a/5}), müyesser ol- (28^{a/11}), müsâ^c ide olun- (29^{a/4}), cilve-ger ol- (33^{a/8}), mü'eddî olma- (34^{b/1}), vâki^c ol- (38^{a/5}), olası şadr-ı sa^c âdetde hemîşe bâkî (29^{b/3}).

³ Bu çalışmada yer alan birleşik fiil örnekleri, çalışmanın üretildiği doktora tezinin 150-164 sayfa aralığından alınmıştır.

Zarf + ol- Yapısındaki Birleşik Fiiller: māl-ā-māl ol- (25^{a/12}).

Arapça Yapılı Tamlama + ol- Yapısındaki Birleşik Fiiller: raṭbu'l-lisān olma- (26^{a/2}), maḳẓi'l-merām ol- (33^{b/11}).

Farsça Yapılı Tamlama + ol- Yapısındaki Birleşik Fiiller: zīver-efzā-yı şadr-ı hükümet ol- (6^{b/4}), qarīrū'l-ayn-ı inbisāt ol- (6^{b/14}), fā'iz-i nişāb-ı şādmānī u neşāt ol- (6^{b/15}), şerāre-rīz-i iştīyāk ol- (9^{a/11}), çemen-i meserret-i demīde ol- (9^{b/9}), ferah-baḥş-ı ḥātır-ı fātir ol- (10^{a/6}), muaṭtar-sāz-ı meşāmm-ı cān ol- (10^{b/4}), āb-ı ḥayāt-āsā ol- (12^{a/10}), cilve-rīz-i mücellā-yı arz u beyān ol- (11^{b/13}) merġüle-ṭırāz-ı tuġrā-yı ġarrā-yı sultānī ol- (13^{b/15}), ṭurre-pervāz-ı tevķī-i refī-i cihān-bānī ol- (13^{b/15}), qarīn-i dā'ire-i su'āl ol- (15^{a/5}), tertīb-sāz-ı nīzām-ı aḥvāl ol- (15^{b/11}), vāşıl-ı rütbe-i Süleymānī ol- (16^{a/11}), mālīk-i ömr-i cāvidānī ol- (16^{a/12}), bī-iḥtiyār tārik-i fūşat-serāy-ı dārū'l-ġurūr ol- (16^{b/5}), tesliyet-baḥş-ı seniyye-i efkār ol-, (17^{a/10}), reşḥa-pāş-ı āteş-i ıztırār-ı dil-i zār ol- (17^{a/11}), cāmī-i envā-i ḥaysiyyāt ol- (17^{b/15}), mālīk-i eşnāf-ı kemālāt ol-(17^{b/15}), taḳayyūd-i qarīn-ı ruḥşāt-cevāz ol- (19^{b/2}), māye-dār-ı qarār ol- (19^{b/15}), jeng-beste-i iġbirār ol- (20^{a/1}), āsīb-res-i dīde-i şāhid-i merām ol- (20^{b/7}), mu'atṭar-sāz-ı dimaġ-ı ārzū ol- (21^{a/1}), fer ü ġüzār-ı tenmīk-i cevāb ol- (21^{a/15}), erīke-nişin-i çemen-şoffa-i izzet ol- (21^{b/6}), [tefaḥḥus-ı] āḥvālimiz pīrāmen-gerd-i ḥātır ol- (21^{b/15}), girih-bend-i bedre-i [naḳd-ı] merām ol- (22^{b/12}), ḥātır-ı vedd-i ittişāf ol- (23^{a/11}), bār-āver-i iḳbāl ol- (23^{a/14}), [ba'ış-i] inşirāḥ-ı şudūr ol- (23^{b/7}), vesīle-i irtiyāḥ-ı sürūr ol- (23^{b/7}), tarḥ-efġen-i perniyān-ı ġüftār ol- (23^{b/15}), ser-niġün-ı dest-i ecel-i nā-geḥ-i resān ol- (25^{b/1}), uḳde-gīr-i ġam-ı ḥırmān ol- (25^{b/3}), bā'ış-i ḥadşe-i ḥātır ol- (26^{a/5}), pīrāye-baḥş-ı ten-i nizār ol- (26^{b/5}), ārāyiş-i dükkānce-i fenā ol- (26^{b/6}), şahbā-yı ġubār-ı ḥātır-ı ḥazīn ol- (28^{a/12}), sīr-āb-sāz-ı riyāz-ı ḥubb u velā ol- (28^{b/14}), muḳābil-i ayīne-i ṭab'-ı ḥaḳīkat-eşerleri ol- (29^{a/10}), hem-ser-i Sidre vü Ṭübā ol- (30^{b/7}), mūrīş-i inbisāt ol- (32^{a/11}), mütezekkīr-i muḥlişān ol- (32^{a/15}), mu'atṭar-sāz-ı mecālīs-i ins ol- (32^{b/1}), şemīm-endāz-ı maḥāfil-i ḳuds ol- (32^{b/2}), vesīle-i inbisāt-ı bī-gāye (32^{b/6}), vāşiṭa-i neşāt-ı mā-lā-nihāye ol- (32^{b/7}), şebt-i

kaabâle-i taḥaqquk ol- (32^{b/13}), muḳarnes-i pây-endâz ol- (33^{a/5}), sürme-i behbûd ol- (34^{b/12}), mâye-i vukûd ol- (34^{b/13}), pîş-i nihâd-ı âc mālımız [ol-] (35^{a/14}), dest-efşân-ı bezm-i şad-mânî ol- (36^{a/9}), sîr-çeşm-i behcet-i inbisât ol- (37^{a/13}), büse-gâh-ı leb-i inkiżâ [ol-] (37^{b/13}), cilve-ger-i zühûr ol- (38^{a/5}), dest-keş-i iltifât ol- (38^{a/6}), şüret-nümâ-yı beyân ol- (38^{b/2}), nûr-efzâ-yı sipihr-i iḳbâl ol- (39^{b/1}), şavn-ı samedânide ol- (40^{a/12}), ğarḳ-âb-ı girdâb-ı ıztırâb ol- (40^{b/2}), pîrâmen-gerd-i ḥâtîr-ı ḥâtîr ol- (41^{a/3}), ḳademi'l-isti'câl-ı tesvîd (13) ol- (41^{a/12}), tesliye-baḥş-ı ḥâtîr-ı [ġam-gîn] ol- (41^{b/7}), ḥuzûr-ı fâ'iz ol- (41^{b/7}), neşr-i şahîfe-i 'arzuḥâl ol- (42^{b/4}), [müştēsâ-yı] bed-ḥâlân-ı ebnâ-yı zamân ol- (43^{a/4}).

Belirteli İsim Tamlaması + ol- Yapısındaki Birleşik Fiiller: cümlemiziñ yâver ü dest-yârı ol- (41^{a/4}).

Tamlayıcı Düşmüş İyelik Grubu + ol- Yapısındaki Birleşik Fiiller: güncâyış-pezir-i güşe-i ḥâtîr-ı deryâ-nevâlleri ol- (5^{a/12}), zamîr-i mü-şikâfları ol- (12^{a/2}), ḥâl-i şadâḳat-kârları ol- (14^{a/7}), mün'akis-i mir'ât-ı ḥâtîr-ı ilḥâm-mazâhirleri ol- (14^{b/7}), mu'câd-ı lâyiḥa-i zihni-ı vaḳḳâd-ı kerem-i nihâdları ol- (22^{a/14}), mihmân-serây-ı iḳbâlim ol- (24^{b/9}), velîme-i âmâlim ol- (24^{b/10}), muġtenim-i ni' am-ı gün-â-gün-ı ḥoş-meze-i telâfileri ol- (26^{a/13}), pîrâmen-güzâr-ı ḥâtîr-ı âtırları ol- (26^{b/4}), âşinâ-yı mir'ât-ı ḳalb-i muşaffâları ol- (28^{a/3}), ma'cûmumuz ol- (18^{b/4}), (29^{b/9}), (30^{a/10}), pîrâmen-gerd-i zamîr-i feyz-âşârları ol- (31^{a/11}), dibâce-tırâz-ı Şeh-nâme-i dest-ber-i Rüstemâne-leri ol- (33^{a/13}), güş-güzârımız ol- (40^{a/14}).

Sıfat Tamlaması + ol- Yapısındaki Birleşik Fiiller: [bir] mertebe mesrûr ol- (27^{b/9}) bir mertebe leb-rîz-i meserret ol- (28^{a/13}) böyle naġme-perdâz ol- (32^{b/3}).

Edat Grubu + ol- Yapısındaki Birleşik Fiiller: bu mevhibe-i 'uzemânîñ secde-i şükrine inhimâk üzere ol- (34^{a/15}).

Baġlama Grubu + ol- Yapısındaki Yardımcı Fiiller: vâbeste vü merhûn ol- (5^{b/4}), mülzem u sâkit ol- (17^{a/5}), bî-tâb u mecâl ol- (24^{a/8}).

Yönelme Grubu + ol- Yapısındaki Birleşik Fiiller: taraf-ı iqbâl-cüylarına fūrüg-efgen-i tefakḫud ol- (6^{a/10}), tasdī^c a cesāret ol- (8^{b/2}), rātib-e-i ‘izz ü iqbāle [fā’iz] ol- (11^{b/6}), refāḫat-ı ḥazar-ı tevfiḫ ile ḫat^c -ı menāzil-i (baḫta) ḥā’iz ol- (11^{b/7}), ḥric^c atden istiḫāmete müteḥavvil ol- (14^{b/10}), ayyāḫi-i ḫab^c -ı zer-düzlarına hezār taḫsīn ol- (17^{b/11}), nessāci-i ḫalem-i siḫr-endüzlarına envā^c āferīn ol- (17^{b/12}), cāme-i vücūda ḫalīde ol- (22^{a/1}) kenāre-i cū-yı keh-keḫāne nihāde ol- (36^{a/11}), i^c lāma cesāret ol- (43^{b/1}).

Bulunma Grubu + ol- Yapısındaki Birleşik Fiiller: miyāne-i sebze-zār-ı felekde gūḫāde ol- (36^{a/10}), rū-yı ḫālimde [peydā] ol- (12^{b/1}), zīr-i leb-i emelimde hüveydā ol- (12^{b/1}), sāye-i ḫereḫ-i temkīnlerinde tertīb-sāz-ı niḫām-ı aḫvāl ol- (15^{b/12}).

Uzaklaşma Grubu + ol- Yapısındaki Birleşik Fiiller: [revnaḫ-baḫḫā-yı] müzerkeḫ-i müttekā-yı ilḫānī olmaḫdan ḫālī ol- (4^{a/13}), zīb-efzā-yı erīke-i ‘arḫ-ı i^c tilā-yı kāmrānī olmaḫdan ḫālī ol- (4^{a/13}), ser-sebz u reyyān ḫılmaḫdan ḫālī ol- (9^{b/12}), taḫdī^c dan iḫtirāz ol- (9^{b/13}), iḫ^c ārdan ḫālī ol- (18^{b/13}), siyeh-rūz olmaḫdan ḫālī ol- (21^{a/4}), ḫuceste vū firūz olmaḫdan ḫālī ol- (21^{a/5}), ḫād-āb-ı nesīm-i ḫād-mānī olmaḫdan ḫālī ol- (31^{a/10}), aḫvāl-i ḫereḫ-me’allerine i^c lāmdan ḫālī ol- (23^{a/12}), sīr-āb-ı Tesnīm-i kam-rānī olmaḫdan ḫālī ol- (31^{a/10}), tesliye-baḫḫ-ı cenān olmaḫdan dāmen-keḫ-i istinkāf ol- (31^{b/3}), muḫassem-i erzāḫ-ı ‘ibād olmaḫdan ḫālī ol- (35^{a/2}), maḫzar-ı elḫāf-ı ḫudā-dād olmaḫdan ḫālī ol- (35^{a/2}), ḫelāl-i ‘uḫde-i mesā’il olmaḫdan ḫālī ol- (35^{b/9}), ḫācet-i revā-yı her sā’il olmaḫdan ḫālī ol- (35^{b/10}), tenāsi vū taḫḫīrdan nāḫi ol- (41^{a/6}), bundan a^c lā ol- (41^{b/7}).

Vasıta Grubu + ol- Yapısındaki Birleşik Fiiller: sūrūr-ı gün-ā-gün ile memlū u meḫḫūn ol- (8^{b/14}).

2.1.2. “eyle-” Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller

İsim + eyle- Yapısındaki Birleşik Fiiller: şad-sāl eyle- (15^{a/11}), icāle eyle- (18^{a/3}), izāle eyle- (18^{a/4}), iş'ār eyle- (18^{b/7}), mülakāt eyle- (25^{b/9}), me'men eyle- (36^{a/15}), teşādūf eyle- (41^{b/12}).

Sıfat + eyle- Yapısındaki Birleşik Fiiller: müyesser eyle- (13^{b/14}), sühület-ķarīn eyle- (19^{b/8}), ber-devām eyle- (38^{b/11}), nişār eyle- (33^{a/6}).

Farsça Yapılı Tamlama + eyle- Yapısındaki Birleşik Fiiller: āsāyiş-gāh-ı e' āzım u e' ālī eyle- (7^{a/1}), hūrşid-i revāc eyle- (11^{b/5}), merbūt-ı evtād-ı hūlūd eyle- (14^{a/12}), mesned-ārā-yı serīr-i iķbāl eyle- (19^{a/8}), fā'iz-i nişāb-ı merām eyle- (27^{b/13}), [baht-ı] bīdārī-i dīde-bān eyle- (36^{b/8}), [güşāyiş-gāh-ı] dest-i hācet-mendān eyle- (36^{b/9}), müstefiz-i hayāt eyle- (37^{b/1}), şeref-baḡş-ı şadr-ı sa' ādet eyle- (39^{a/6}), zīb-efzā-yı mesned-gāh-ı ' izz ü rif' at eyle- (39^{a/6}).

Sıfat Tamlaması + eyle- Yapısındaki Birleşik Fiiller: bir haber-i ' ālī-bünyād eyle- (33^{b/1}).

Bağlama Grubu + eyle- Yapısındaki Birleşik Fiiller: cāh u celāl eyle- (15^{a/12}), mübārek u müteyemmen eyle- (36^{a/14}), müteyemmen ü mes'ūd eyle- (37^{b/15}).

Bulunma Grubu + eyle- Yapısındaki Birleşik Fiiller: me'mūr oldukları umūr-ı müstelzimü'l-ḡubūrde meşķürü'l-ḡidmet eyle- (10^{a/9}), üzerimizde dā'im eyle- (16^{a/8}), mesned-i ' izz ü iķbālde müstedām eyle- (38^{b/10}).

Uzaklaşma Grubu + eyle- Yapısındaki Birleşik Fiiller: gird-bād-ı fenādan me' mūn eyle- (8^{b/15}), āfetden şıyānet eyle- (10^{a/8}), üzerimizden zā'il eyle- (11^{a/5}), üzerimizden dūr eyle- (10^{b/10}), (13^{a/2}), ' avārız-ı kevnıyyeden sālīm eyle- (16^{a/7}), ḡaṡā vü ḡaṡardan emīn eyle- (19^{b/7}) ' ahāt-ı melevāndan maḡfūz u maşūn eyle- (39^{b/15}).

Vasıta Grubu + eyle- Yapısındaki Birleşik Fiiller: dil-ḡāhları ile memnūn eyle- (8^{b/15}).

2.1.3. “buyur-” Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller⁴

İsim + buyur- Yapısındaki Birleşik Fiiller: istinkâf buyur- (7^{b/9}), (26^{a/10}), nisyân buyur- (8^{a/9}), ictinâb buyur- (12^{b/6}), (32^{a/14}), su’âl buyur- (25^{b/1}), himmet buyur- (27^{a/15}), istiḳṣâ buyur- (28^{b/9}), i’ lām buyur- (29^{b/12}), terfi^c buyur- (39^{a/10}).

Sıfat + buyur- Yapısındaki Birleşik Fiiller: der-kâr [buyur-] (32^{b/14}).

Arapça Tamlama + buyur- Yapısındaki Birleşik Fiiller: maḳẓi’l-fevâ’id buyur- (6^{b/1}), maḳẓi’l-âmâl buyur- (30^{a/7}).

Farsça Tamlama + buyur- Yapısındaki Birleşik Fiiller: ihtiyâr-ı külfet buyur- (3^{b/13}), aḥvâl-i bende-i muḥâlaşat-nişâne buyur- (4^{a/8}), tevcîh-i vecche-i iltifât-ı kerimâne buyur- (4^{a/8}), maḥsûd-ı âf-tâb buyur- (7^{a/12}), fâ’iz-i nişâb-ı kamrânî buyur- (8^{b/4}), tevcîh-i ḥâtır-ı âtır buyur- (13^{a/14}), imâle-i dîde-i ‘inâyet buyur- (16^{a/4}), şâyeste-i eltâf buyur- (30^{b/10}), reşk-fermâ-yı beytü’l-ma‘ mûre buyur- (31^{b/14}), tervîc-i ḥâtır buyur- (38^{a/6}), endâhte-i ṭâkçe-i teberri buyur- (39^{b/13}).

Sıfat Tamlaması + buyur- Yapısındaki Birleşik Fiiller : cihân cihân mesrûr buyur- (31^{b/14}).

Bağlama Grubu + buyur- Yapısındaki Birleşik Fiiller: yâd u is‘ âd buyur- (6^{a/3}).

Uzaklaşma Grubu + buyur- Yapısındaki Birleşik Fiiller: enmûztec-i [âyîne-i] İskenderî olan ḳalb-i tâb-dârlarından iḥrâc buyur- (7^{a/3}), ḳalb-i şerîfiñizden iḥrâc buyur- (29^{a/6}), du‘ â-yı ḥayrdan ferâmuş buyur- (29^{a/6}).

Vasıta Grubu + buyur- Yapısındaki Birleşik Fiiller: nâme-i meymenet-maḳrûnları ile memnûn buyur- (4^{b/5}).

⁴ Banguoğlu birleşik fiil gruplarını anlatırken “buyur-“ yardımcı fiili ile ilgili olarak “Ululama için etmek yerine buyurmak da geçer.” demektedir. Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yay., 2000., s. 314.

2.1.4. "it(d)-" Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller:

İsim + it(d)- Yapısındaki Birleşik Fiiller: mürûr it- (12^{b/14}), ibrâz it- (16^{b/7}), güzâr id- (19^{a/5}), ide luḫ-ı kāmiliñ itmâm (29^{b/3}), niyâz id- (31^{a/5}), mücâzât id- (40^{b/13}).

Sıfat + it(d)- Yapısındaki Birleşik Fiiller: cilve-gâh it- (26^{b/10}), be-kâm it- (35^{a/15}).

Zarf + it(d)- Yapısındaki Birleşik Fiiller: māl-â-māl it- (34^{a/1}).

Farsça Tamlama + it(d)- Yapısındaki Fiiller: neş'e-dâr-ı şād-mānī it- (16^{a/10}), keşide-i rişte-i nazm it- (16^{b/8}), nihāde-i ṭbaḫ-ı neşr it- (16^{b/8}), dāḫil-i ḥāne-i derûn it- (34^{a/10}), istifāza-i envār it- (34^{b/4}), fā'iz-i naḫdīne-i meşûbât id- (40^{b/12}), sedd-i şülme-i cūc id- (43^{a/2}).

Vasıta Grubu + it(d)- Yapısındaki Fiiller: zülâl-i selsâl-i neşât ile māl-â-māl it- (15^{a/10}), laṭma-ı ṭa' n-ı çehre-ḫırâş ile efkâr it- (16^{b/13}), külfet-i ta' ab ile rû-gerde-i bâzâr-ı i' tibâr it- (16^{b/13}).

2.1.5. "kıl-" Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller

İsim + kıl- Yapısındaki Fiiller: - icāle kıl- (10^{b/13}).

Sıfat + kıl- Yapısındaki Fiiller: rûzî kıl- (24^{a/12}), firûzî kıl- (24^{a/12}).

Farsça Tamlama + kıl- Yapısındaki Fiiller: ḡulḡule-endâz-ı mecāmi' -i ḫudsiyân kıl- (10^{b/8}), berā' atü'l-istihlâl-i cerā'id-i a' māl kıl- (12^{b/13}), ārayiş-i riyâz-ı istiḫşâ kıl- (31^{a/9}), zamīme-i envār-ı dīde kıl- (36^{b/3}), iştiḡâl-i pīrāye-i cerīde-i a' māl kıl- (40^{a/11}).

Bağlama Grubu + kıl- Yapısındaki Fiiller: keşide-i silk-i suṭûr ve firistāde-i nādī-i mekârim-neşûrları kıl- (3^{b/5}), taḫrīr u firistāde-i nādī-i ḫudsi-mesīrleri kıl- (5^{b/14}).

2.1.6. "gör-" Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller

Sıfat + gör- Yapısındaki Birleşik Fiiller: revā gör- (10^{a/11}), (14^{b/5}), (17^{a/14}), münāsib gör-(13^{a/5}), (21^{a/8}), cā^c iz gör- (22^{b/10}), evlā gör- (38^{b/13}).

2.1.7. “kal-” Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller

Sıfat + kal- Yapısındaki Birleşik Fiiller: der-beste kal- (22^{b/13}), ser-beste kal- (22^{b/14}), bāḳī kal- (28^{b/3})

Farsça Tamlama + kal- Yapısındaki Birleşik Fiiller: rüz-ı kıyāmete kal- (22^{a/7}), mecāl-i güncāyiş ḳalma- (28^{a/14}).

2.1.8. “bil-” Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller

Farsça Tamlama + bil- Yapısındaki Birleşik Fiiller: ḥamīr-i māye-i tesliyet bil- (13^{a/1}), lāzıme-i vaḳt-ı ḥüsn-i vefā bil- (38^{a/4}).

2.1.9. “bul-” Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller

İsim + bul- Yapısındaki Birleşik Fiiller: vuşūl bul- (18^{a/15}).

Farsça Tamlama + bul- Yapısındaki Fiiller: derece-i [ḥüsn-i] ḳabūl bul- (18^{a/15}).

2.1.10. “vir-” Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller

İsim + vir- Yapısındaki Birleşik Fiiller: keder vir- (40^{b/7}).

Bağlama Grubu + vir- Yapısındaki Fiiller: ecr u ^c ivazlar vir- (40^{b/5}).

2.1.11. “gel-” Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller

Farsça Tamlama + gel- Yapısındaki Birleşik Fiiller: girān-ı küllī [gel-] (31^{a/3}).

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Doğan Aksan, on iki yüzyıl boyunca, dilde yabancı ögelerin sayısı, dil devriminin başlangıcından önceki durum ve sözvarlığımızın güncel durumunu istatistiksel olarak ortaya koymayı amaçladığı "Köktürkçeden Bugüne, Türkçede Ödünçlemeler Üzerine Bir Sözcük İstatistiği Araştırması" adlı çalışmasında Köktürkçe döneminde alıntı kelimelerin sayısının kökeni belli olmayan özel adlar ile sanlar bir yana bırakıldığında Kültigin ve Tonyukuk yazıtlarında %1'in altında olduğunu ifade eder. Yabancı kültürlerle sıkı ilişkilerin bulunduğu Uygur Türkçesi dönemi eserlerinde ise dinî konuların işlendiği kısımlar hariç yabancı öge oranı oldukça düşüktür. Bu oran, Zur Heilkunde, Le Conte Bouddhique, Suvarnapraphasa gibi metinlerde %2 ile 5 arasında değişmekte kimi yerlerde %12'ye kadar çıkmaktadır. Kuanşi im Pusa'da ise %1 ile 10 arasında değişmektedir. Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinden Kutadgu Bilig'de ise alıntı sayısı ortalama olarak % 1,9 iken aynı dönemde yazılan Atabetü'l Hakayık'ta % 20 ile % 26 arasında değişmektedir (Aksan, 1977: 345).

Zeynep Korkmaz "Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri" adlı çalışmasında Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletlerinde din, medrese, bilim ve dış yazışma dilinin Arapça, edebiyat ve divan dilinin ise Farsça olması nedeniyle Türkçenin hâkim duruma geçebilmesinin güçleşip geciktiğini ifade etmiştir (Korkmaz: 2006: 103).

Muharrem Ergin, Osmanlı Türkçesi dönemi ile ilgili olarak Türkçeye giren yabancı unsurların isim alanında olduğunu; cümlelerde isim cinsinden kelimeler ve isim görevi üstlenen bütün kelime gruplarının Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalardan oluştuğunu belirtir. Ayrıca bu alıntı sözcüklerden fiil köklerinin de etkilendiğini, basit fiil kökleri yerine Arapça ve Farsça kelimelerle Türkçe yardımcı fiillerden oluşan birleşik fiiller kullanıldığını söyler (Ergin, 2000: 19).

Eser birleşik fiiller açısından incelendiğinde Türkçenin dil bilgisi ile ilgili kaynaklarında yer alan birleşik fiil türlerinden yalnız **isim+yardımcı fiil** yapısında olan birleşik fiillerin kullanıldığı görülmüştür. Alıntı ögeler açısından yoğunluk yaşanan bu eserlerde alınan Arapça ve Farsça kelimeler ve bunlarla kurulan Arapça ve Farsça tamlamalar, yardımcı fiiller sayesinde Türkçeye mal edilmişlerdir.

Eserde tespit edilen birleşik fiil sayısı 258'dir. İsim+yardımcı fiil yapısı gösteren bu birleşik fiillerden 144 tanesi ol- yardımcı fiiliyle, 37 tanesi eyle-; 29 tanesi buyur-, 19 tanesi -it-/id-; 10 tanesi kıl-, 7 tanesi gör-, 5 tanesi kal-, 2'şer taneleri bil-, bul-, vir- ve 1 tanesi de gel- yardımcı fiiliyle kurulmuştur.

Ol- yardımcı fiili ile kurulan 144 birleşik fiilden 26 tanesi isim ile kurulurken 12 tanesi sıfat, 1'er tanesi zarf, edat, belirtili isim tamlaması ve vasıta grubu, 2 tanesi Arapça yapılı tamlama, 69 tanesi Farsça yapılı tamlama, 16 tanesi tamlayanı düşmüş iyelik grubu, 3 tanesi sıfat tamlaması, 10 tanesi yönelme grubu, 4 tanesi bulunma grubu ve 17 tanesi uzaklaşma grubu ile kurulmuştur.

Eyle- yardımcı fiili ile kurulan 37 birleşik fiilden isim ile kurulanların sayısı 7 iken sıfat ile kurulanların 4, Farsça yapılı tamlama ile kurulanların 10, sıfat tamlaması ve vasıta grubu ile kurulanları 1'er, bağlama grubu ve bulunma grubu ile kullanılanların 3'er ve uzaklaşma grubu ile kurulanların ise 8 olduğu tespit edilmiştir.

Buyur- yardımcı fiili ile kurulan 29 birleşik fiilden 10 tanesinde isim+buyur-yapısı 1'er tanesinde isim unsuru yerine sıfat, bağlama grubu ve vasıta grubu kullanıldığı görülür. 2 tanesinde Arapça yapılı tamlama, 11 tanesinde Farsça yapılı tamlama ve 3 tanesinde de uzaklaşma grubu isim unsurunu oluşturmuştur.

Yardımcı fiillerden **it-/id-** ile kurulan birleşik fiilin sayısı 19'dur ve bunlardan 6 tanesinde isim+it-/id- yapısı mevcuttur. 2 tanesinde isim unsuru yerine sıfat, 1 tanesinde zarf, 7 tanesinde Farsça yapılı tamlama ve 3 tanesinde de vasıta grubu kullanılmıştır.

Kıl- yardımcı fiil ile kurulan 10 tane birleşik fiilden biri isim ile kurulmuş, 2'şer tanesinde sıfat ve bağlama grubu, 5 tanesinde de Farsça yapılı tamlama kullanıldığı tespit edilmiştir.

Gör- fiiliyle kurulan birleşik fiillerin 7'sinde de sıfat+yardımcı fiil yapısı görülmüştür.

Kal- yardımcı fiili ile kurulan 5 birleşik fiil yapısının 3'ünde sıfat, 2'sinde ise Farsça yapılı sıfat tamlaması kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bil- yardımcı fiili ile kurulan 2 birleşik fiilde de isim unsuru yerine Farsça yapılı tamlama kullanılmıştır.

Bul- yardımcı fiil ile kurulan iki birleşik fiil yapısından biri isim+bul- yapısında, diğeri Farsça yapılı tamlama+bul- yapısındadır.

Vir- yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiillerde isim ve bağlama grubu kullanılmıştır.

Gel- yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiil yapısı tespit edilmiştir ve bunun da isim unsuru Farsça yapılı bir tamlamadır.

Eserdeki birleşik fiiller incelendiğinde ayrıca sıfat ile kurulan birleşik fiillerde sıfatların Arapça ve Farsça olmalarının yanı sıra Arapça - Farsça birleşik yapı gösterdiği de görülmüştür. Bunun yanı sıra "olasız şadr-ı sa'âdetde hemîşe bâkî" (29b/3) ve "ide luţf-ı kāmiliñ itmam" (29b/3) yapılarında isim ile yardımcı

fiil arasına farklı bir unsur girdiği ve birleşik fiilin devrik yapıda kurulduğu da tespit edilmiştir.

Klasik Osmanlı Türkçesi dönemi eserlerinden olan Münşeât metinleri, dillerinin bugüne oranla ağırlığı ile dikkat çekmektedir. Bu metinlerde Türkçe yapılar ek ve yardımcı filleri geçememektedir. İncelenen eserde de Arapça ve Farsçadan alınan isim ve sıfatlar, Arapça ve Farsça tamlamalar yardımcı fillere cümledeki yüklemi hâline getirilmiş ve böylelikle alıntı ögeler Türkçeleştirilmiştir. Bu durum Türkçenin **isim+yardımcı fiil** yapısında alıntı kelimelerle birleşik fiiller oluşturma yolunu seçtiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1977). "Köktürkçeden Bugüne Türkçede Ödünçlemeler Üzerine Bir Sözcük İstatistiği Araştırması". *Türk Dili*, 313: 344-347.
- Çabuk, F. Ç. (1985). *Hâfız Hüseyin Ayvansarâyi, Mecmuâ-i tevârih*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Çakmak, S. (2019). "Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğünün Keşfedilmemiş Bir Örneği Osmanzade Ahmed Taib'in Mir'atü'l Müşkil Adlı Bilinmeyen Eseri". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, 8(3): 1337-1354.
- Çapan, P. (2005). *Muştafa Şafâyi Efendi, Tezkire-i Şafâyi (Nuhbetü'l âsâr min fevai'di'i-eş'âr)*, *İnceleme-Metin-İndeks*. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.
- Özcan vd., A. (2013). *Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, Târîh-i râşid ve zeyli (Cilt III)*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Özcan, A. (1989). *Şeyhi Mehmed Efendi, şakaik-ı nu'maniye ve zeyilleri-ve kayüü'l fudalâ*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2000). *Türkçenin grameri*. Ankara: TDK Yayınları.

- Deny, J. (2012). *Türk dil bilgisi*. Çev. A. U. Elöve. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Erdem, S. (1994). *Râmiz ve âdâb-ı zırafâ'sı, İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.
- Ergin, M. (2001). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım.
- Gabain, A. v. (1953). "Türkçede Fiil Birleşmeleri". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1: 16-28.
- Hacıeminoğlu, N. (2016). *Türk dilinde yapı bakımından fiiller*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- İnce, A. (2005). *Sâlim Efendi, Tezkiretü's-şuarâ*. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.
- Karahan, A. (1997). "Osman-zâde Tâib". *İslam Ansiklopedisi*, C. 9. Ankara: MEB Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2006). "Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 52 (2): 99-105.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yılmaz Çal, G. (2016). *Osmanzâde Tâ'ib Ahmed'in Münşeatı "Gevher-i Yektâ" (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme ve Türkçe Kelime Grupları)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Zübeyiroğlu, R. (1989). *Mehmed Tevfik Efendi-Mecmûatü't-Terâcim*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

Osmanzâde Ahmed Tâ'ib, a poet, biographer and munshi of 18th century Classical Turkish Literature, is better known as Tâ'ib in the world of literature. In addition to his works named Ahlâk-i Ahmedî, Divan, Hadîkatü'l-Mülûk, Hadîkatü'l-Vüzerâ, Hadîs-i Erba'în Translation, Hümâyünnâme (Simârü'l-Asmâr), Hulâsatu'l-Ahlâk, Mehâsinü'l-Edeb'in Telhîsi, Meşâriku'l-Envâr Translation and Telhîsü'n-Nasâyi and Mir'atü'l-Müşkil, he has also a münşeat (collection of

official letters). This work is mentioned as *Gevher-i Yektâ*, *İlm-i İnşa*, *Münşeât*, *Münşeât-ı Tâ'ib* and *Tuhfe* in the library catalogs. The fact that the real name of the work is “*Gevher-i Yektâ*” is understood from the sentence “*Yemn-i inşâda gevher-i yektâ*” mentioned in in one copy of the work. This sentence also reveals that the writing year of the work dates back to 1222 AD (1710 AD).

In this article, compound verbs determined in the letters presented in three sections as “*ednâdan alâya*”, “*alâdan ednâya*” and “*akrandan akrana*” in the *münşeât* of *Tâ'ib* and in the 68 examples of letter presented with the titles of *tehniyetname*, *teşekkürname*, *tesliyetname* and *ruk'â* in the section of “*Hatime*” were tried to be classified according to their structural features. Thus, in a text in which Arabic and Persian words and structures of the 18th century were used extensively, it was aimed to show how the compound verb groups were operated by determining their frequency of use.

Münşeât texts are works that are criticized for the abundance of quotes. Regarding the Turkish language of the period when these works were written, Muharrem Ergin stated that foreign elements entering the language were nouns, and nouns and all word groups that serve as nouns in sentences consisted of Arabic and Persian words and phrases. He also reported that verb roots were also affected by these words, and compound verbs consisting of Arabic and Persian words and Turkish auxiliary verbs were used instead of simple verb roots (2000, p.19). When the work is examined in terms of compound verbs, it was determined that the compound verb structure of noun + auxiliary verb was used in the work, and the verb / verb + (- a / -ı / -ip) + auxiliary verb structure, which is widely used in today's Turkish, was not used at all. When the compound verbs having the noun + auxiliary verb structure are examined, it is seen that noun elements are Arabic and Persian, as well as having Arabic - Persian combined structure. In addition to this, it was determined that there is a different element between the noun and the auxiliary verb and the compound verb has an inverted structure in “*olasız şadr-ı sa'âdetde hemjşe bâkî*” (29b/3) and “*ide luţf-ı kāmiliñ itmam*” (29b/3).

The number of compound verbs determined in the work is 258. 144 of these compound verbs having the noun + auxiliary verb structure was formed with *ol-*, 37 with *eyle-*, 29 with *buyur-*, 19 with *it-/id-*, 10 with *kıl-*, 7 with *gör-*, 2 with *bil-*, *bul-*, *vir-*, and 1 with *gel-* auxiliary verbs.

While 26 of 144 compound verbs formed with the auxiliary verb *ol-* were formed with nouns, 12 of them with adjectives, 1 of them with an adverb, a preposition, a definite noun phrase and an instrumental case, 2 of them with Arabic structured phrases, 69 of them with Persian structured phrases, 16 of

them with possessive cases losing its determinative, 3 of them with adjective clauses, 10 of them with dative cases, 4 of them with locative cases, and 17 of them with ablative cases.

While 7 of 37 compound verbs formed with the auxiliary verb *eyle-* were formed with nouns, 4 of them with adjectives, 10 of them with Persian structured phrases, 1 of them with an adjective clause, 1 of them with an instrumental case, 3 of them with conjunctions, 3 of them with locative cases, and 8 with ablative cases.

While 10 of 29 compound verbs formed with the auxiliary verb *buyur-* were formed with noun+*buyur-*, 1 with an adjective, 1 with a conjunction, 1 with an instrumental case, 2 with Arabic structured phrases, 11 with Persian structured phrases, and 3 with ablative cases.

The number of compound verbs formed with *it-/id-* is 19 and 6 of them has a structure of noun+*it-/id-*. 2 of them have an adjective, 1 of them has an adverb, 7 of them have a Persian structured phrase, and 3 of them have an instrumental case.

1 of 10 compound verbs formed with the auxiliary verb *kıl-* was formed with a noun, 2 with adjectives, 2 with *bağlama* cases, and 5 with Persian structured phrases.

All of 7 compound verbs formed with the auxiliary verb *gör-* were formed with a structure of adjective + auxiliary verb.

3 of 5 compound verbs formed with the auxiliary verb *kal-* were determined to be formed with an adjective, and 2 of them were determined to be formed with a Persian structured adjective clause.

All of 2 compound verbs formed with the auxiliary verb *bil-* were formed with a Persian structured phrase instead of a noun.

One of 2 compound verbs formed with the auxiliary verb *bul-* was formed with the structure of noun + *bul-*, and the other one was formed with a Persian structured phrase + *bul-*.

Compound verbs formed with the auxiliary verb *vir-* were formed with nouns and conjunctions.

A compound verb formed with the auxiliary verb gel- was detected and its noun element is a Persian structured phrase.

The Münşeat texts, which are among the works of the Classical Ottoman Turkish period, attract attention with the weight of their languages compared to today. In these texts, Turkish structures are only suffixes and auxiliary verbs. Similarly, in the studied work, the nouns and adjectives taken from the Arabic and Persian languages, and the Arabic and Persian phrases were made the predicate of the sentence with auxiliary verbs and thus the quoted items were transformed into the Turkish language. This situation shows that the Turkish language chooses to form compound verbs with borrowed words in the structure of noun + auxiliary verb.